

A NAGY KÍSÉRLET

TÖRTÉNELMI DRÁMA 2 RÉSZBEN ÉS EPILOGUSBAN*

SZEREPLŐK:

CSITÁRI ANTAL	}	a szegedi direktórium tagjai
WALTER ISTVÁN		
UDVAROS JÓZSEF		
ZÁMBÓ LAJOS		zászlós
WALTER ISTVÁNNÉ		
KISS ETEL		
HOLLÓ JÁNOS		
POTYONDI		polgármester
DETÁRI		főispán
LÉDERER		ellenforradalmár tiszt
BEDESU EZREDES		a francia megszálló csapatok parancsnoka
LE BRUN		közlegény a francia hadseregben

Történik 1919 márciusában, Szegeden. Az epilógus 1969-ben ugyancsak Szegeden játszódik.

MÁSODIK KÉP

A börtönben, ami egykor iskolai célt szolgált, egy folyosórészlet és egy cella, ami egykor tanterem volt. A cella hátsó középső részén rácsos ablak. Elöl közepén vasrácsok alkotta ajtó. A cellában Holló fekszik a priccsen. Amikor a függöny felmegy, Kiss Etel és az első képből szereplő francia katona van a színen. A cella ajtajától kissé oldalt a folyosón állnak. Az őt aggódva néz körül.

ŐR — Én most a maga kedvéért csinálni nagy szabálytalanság. Senkit se szabad beengedni politikai foglyokhoz.

ETEL — Köszönöm.

ŐR — Az nekem nem elég.

ETEL — Mit adjak? Pénzem nincs. Ha akarja, itt van ez a gyűrű. *(Le akarja húzni az ujjáról a gyűrűt.)*

ŐR *(Visszahúzza az ujjára.)* — Nem kell. Maga tetszik nekem. Én magát akarom.

ETEL — Ezt nem kívánhatja.

ŐR — Miért nem?

ETEL — A fogoly, akihez beenged, a vőlegényem. Én őt szeretem és ő is engem.

ŐR — Sajnálom, de meg kell hogy mondjam, a vőlegényét ki akarják végezni.

ETEL — Nem engedem, hogy megöljék. Segítenie kell nekem.

ŐR — Én nem tehetek semmi.

ETEL — Sokat tehet. Meg kell szöktetnünk.

ŐR — Hova gondol? Az lehetetlen. Én olyan nem tehetek, mert engem lőnek fejbe.

ETEL — Ha van odahaza bátyja, vagy öccse, gondoljon rá és segítsen.

ŐR — Nem tehetem.

ETEL — Maga, meg mi egy nagy családba tartozunk. Maga is szegény, mi is azok vagyunk. A szegények az egész világon meg kell hogy értsék egymást, és segíteniük kell egymáson.

ŐR — Nem. Ezt nem. Engem haditörvényszék elé állítanak és lőnek le. Ezt nem kívánhatja. *(Kintről léptek hallatszanak.)* — Húzódjon a falhoz. *(Testével eltakarja Etelt. A léptek eltávolodnak.)* — Menjen gyorsan be. De ne maradjon sokáig. Én majd itt a folyosó végén állok. Ha valaki erre jön, füttyülni kezdek ez a dal. *(A Marseillaise-t füttyüli. Közben kinyitotta a cella ajtaját. Etel bemegy, az őt a folyosó végére áll.)*

HOLLÓ *(Felül, majd feláll.)* — Etel! Hogy kerülsz ide?

ETEL — Az a francia katona engedett be, aki a múltkor az ezredessel hozzánk jött.

HOLLÓ — Mi újság kint? Walternek sikerült-e Szatymazra jutnia? Vagy őt is elfogták?

* Alábbiakban a teljes mű két hosszabb részletét közöljük. (A szerk.)

ETEL — Nem. Ő és Karola folytatják a munkát Szatymazon.

HOLLÓ — Nagyszerű. A fegyvereket sikerült-e átvinni?

ETEL — Egy részüket.

HOLLÓ — Pompás! Csak azt sajnálom, hogy én már nem lehetek ott köztük. Itt rohadok, míg föbe nem lőnek. Pedig de jó lenne még élni, küzdeni. Megérni ügyünk győzelmét veled együtt. És végül egy kicsit egymásnak is élni.

ETEL — Talán még nincs minden elveszve. Ez az ór jóindulatúnak látszik. Az előbb már kértem, segítsen megszöktetni téged.

HOLLÓ — És mit mondott?

ETEL — Nem ígérte meg, de remélem, megteszi. Csak innét sikerüljön kijutnod. A többi már megy. Megbeszéltem Kolozs Sanyival, csónakon átvinne a Tiszán, ott aztán már bottal üthetik a nyomod.

HOLLÓ — És még azt tartják rólatok, nőkről, hogy ti vagytok a gyengék. Sokszor erősebbek vagytok, mint sok férfi.

ETEL — De csak akkor, ha él bennünk a szeretet.

HOLLÓ — Igen, tudom. Mint ahogy te is tudod rólam. Sose volt időnk arra, hogy erről beszéljünk, most meg már késő.

ETEL — Nem halhatsz meg. Élned kell!

HOLLÓ — Óh, csak kiszabadulhatnék innét! Még egyszer nem fognának el. Megtanultam a leckét. Kiismertem a módszereiket, gondolkozásmódjukat. Most már tudnám, hogyan kell harcolni ellenük. *(Kint felhangzik a Marseillaise dallama, amint az ór füttyüli.)* — Mit jelent ez?

ETEL — Az ór ezzel ad jelt, hogy valaki erre tart. Mit csináljak, hová bújjak?

HOLLÓ — Lapulj ide a falhoz, majd elébed állok. *(Megteszik, feszülten, némán állnak és várakoznak néhány másodpercig, majd a füttyező megszűnik. Utána még néhány másodpercig csöndben vannak.)*

ETEL — Úgy látszik, elment.

HOLLÓ *(Szorosan egymás mellett állnak.)* — De jó, hogy itt vagy. Most te jelented itt számomra a szabadságot, a szerelmet, mindent ami szép és amiért érdemes élni. A többieket, az életet.

ÓR *(Odalép hozzájuk; Etelhez.)* — Most már menjen. Minden pillanatban jöhet valaki erre. Az előbb is az őrmester ment végig a folyosón. Nem maradhat itt tovább. Ha itt találják, engem is megbüntetnek.

ETEL — Én csak akkor megyek, ha ő is velem jöhet. *(Hollóra mutat.)*

ÓR — Nem kívánhat ilyen örütség! Nem juthat ki innét rabruhában. A kapu előtt is áll ór.

ETEL — Adja rá a köpenyét, akkor bántatlanul kijuthat.

ÓR — És én mit mondani? Hogy kerül rá a köpenyem?

ETEL — Azt mondja majd, hogy megtámadta, amikor beengedett engem hozzá. Leütötte és elvitte.

ÓR — Akkor engem kétszer megbüntetnek. Először mert magát beengedtem, aztán meg azért, hogy hagytam magam leütni.

ETEL — Súlyos büntetést nem kaphat érte. Ugy-e megteszi?

ÓR — Lehetetlent kivan.

ETEL — Mindent lehet, csak akarni kell. És maga, tudom, hogy segíteni akar rajtunk, hisz odahaza éppen olyan szegény ördög, mint mi itt. Ez a háború nem a mi háborunk, hanem a gazdagoké. És mi itten azt akarjuk, hogy a szegényekre jobb világ jöjjön, nemcsak itt nálunk, hanem az egész világon, maguknál is. Mi magukért is harcolunk. Ezért kell hogy segítsen rajtunk.

ÓR — Maga ördögön boszorkány. *(Leveti a köpenyét, és odaadja Hollónak.)* — Fogd! Menjete!

ETEL — Köszönöm. *(Odalép hozzá és megcsókolja az arcán. Holló felveszi a köpenyt, begombolja magán.)* — Sose felejttem el neked.

ÓR — Sok szerencsét!

HOLLÓ — Köszönöm, pajtás. *(Elindulnak kifelé, az ór utánuk néz.)*

F ü g g ö n y.

EPILOGUS

Idő: 1969. március. Színhely: a szegedi tanácsháza. Szereplők: Walter, Walterné, Holló, Kiss Etel, Csitári, De-tári, Zámbo, Udvaros, Léderer.

Késő este van. A tanácsháza terme: sötét. A hold fénye süt be, az világítja meg némileg a termet enyhe kékes fényben. A portás bejön. Idős ember. Meggyújtja a villanyt, körülnéz a teremben. Az egyik falon vörös és nemzeti zászló színeiből drapéria. A falon levő portrék Udvarost, Waltert és Csitárit ábrázolják. A portás felszed a földről egy darab papírt, a hamutartóból a csikket a szemétkosárba dobja, egy pillanatra megáll a képek előtt, felnéz rájuk, majd leoltja a villanyt, kimegy és kívülről bezárja az ajtót. A falban levő ember nagyságú képek megszólalnak.

CSITÁRI — Hogy megnézett bennünket az öreg.

UDVAROS — Én emlékszem az arcára. 19-ben ő is velünk lehetett.

WALTER — Sokat emlegettek ma itt minket.

CSITÁRI — Nem feledkeztek meg rólunk.

WALTER — Pedig fél évszázad telt el azóta.

UDVAROS — Amiért akkor harcoltunk, végre megvalósult.

CSITÁRI — De mennyi szenvedés és buktató után.

UDVAROS — Amióta ötven évvel ez előtt utoljára együtt voltunk itt, nem hallottunk egymásról semmit.

WALTER — Pedig volna mit mondanunk egymásnak.

CSITÁRI — A holtak maradjanak némák, mint a sír, amelyben fekszenek.

UDVAROS — Nem úgy van az. A holtak mindannyiszor új életre kelnek, ahányszor az élők szeretettel gondolnak rájuk. Ma pedig olyan sokan és olyan szeretettel idéztek meg minket, hogy úgy érzem, előbb vagyok, mint amikor éltem, de tehetetlenségre voltam kárhoztatva.

WALTER — Úljünk oda ahhoz az asztalhoz, amely mellett annyit tanácskoztunk egykor. Érdekes, hogy itt minden majdnem olyan, mint volt (*Külép a falból, a többiek is.*) ötven évvel ez előtt. Mintha semmi se változott volna.

UDVAROS — Külsőleg valóban úgy látszik, de a lényegét illetően annál gyökeresebb és mélyebb a változás.

CSITÁRI (*Már az asztalnál ülnek.*) — Ezt a karosszéket újra húzták. Szép a színe. Nos, ki kezdje?

UDVAROS — Én Walterre vagyok kíváncsi. Neki sikerült Felsőtanyára jutnia. Meddig és hogyan tudta még folytatni a harcot?

WALTER — Sajnos, nem sokáig. Július végén Pestre rendelték. Az idegen túlerő és az árulás győzött. A Tanácsköztársaság összeomlott. Közben Héjjas különítményei bevonultak Felsőtanyára, és ott vérfürdőt rendeztek. Rohantam vissza Felsőtanyára, ahol a feleségemet egyedül hagytam, de mire megérkeztem, már nem találtam ott.

WALTERNÉ (*Előlép.*) — Mentem utánad Pestre.

WALTER — Elkerültük egymást.

WALTERNÉ — De újra találkoztunk szülőházamban, Ausztriában.

WALTER — Hosszú és rögzös volt az út.

WALTERNÉ — Csodával határos, hogy megmenekültünk.

WALTER — De a java csak aztán kezdődött.

WALTERNÉ — Eleinte szépen indult. István nálunk is bekapcsolódott a mozgalomba. Rövid idő alatt annyira megszerették a munkások és a parasztok, hogy polgármesterré választották. Az első szocialista polgármester.

WALTER — Aztán, ahogy erősödött a fasiszta nyomás, kiéleződtek az ellentétek. A fokozódó terror ellen felvettük a kilátástalan harcot, és elbuktunk.

WALTERNÉ — Hajtóvadászat a téli havas hegyek között.

WALTER — És ott is akadt áruló. Elfogtak, bíróság elé állítottak és halálra ítélték.

WALTERNÉ — A kancellár úr sürgette az ítéletet, nem sokat teketóriáztak. Külön tartottak minket fogva, külön tárgyalták ügyünket, de szemtanúktól tudom, mennyire fölöttük álltál.

WALTER — Az igazság adott erőt.

WALTERNÉ — De a búcsút sose felejtettem el. Egy éjjel lámpával a kezében egy ór jelent meg cellám ajtajában, és felszólított, hogy kövessem. Szívem a torkomban dobogott. Nem tudtam mire vélni a dolgot. A te celládba vezetett. (*Odalép férjéhez.*) — Akkor már sejtettem, éreztem, hogy búcsúzni vittek hozzád.

WALTER — Paula! (*Feláll a székről.*)

Walterné — Pista! (*Zokogni kezd.*) Meg akarnak ölni, de én nem engedlek! Nem szabad meghalnod! Élned kell. Szeretlek. Nem hagyhatsz itt.

WALTER — Nyugodj meg, drágám. Erősnek kell lenned. Te mindig jó és hű feleség voltál. Most se hagyhatsz cserben. Nem szabad megnehezítened utolsó óráimat. Ne nehezítsd meg az elválást. Nem szabad, hogy gyengének lássanak. Erősnek és bátornak kell lennem ügyünk érdekében. Na, kérlek, ne sírj.

WALTERNÉ — Igen. Igazad van. (*Csendesül a sírása.*) Erősnek kell lennem.

WALTER — Szeretnék még élni, hogy megérhessem ügyünk végső győzelmét, de úgy látszik, az én sorsom ez. Erre is szükség van. Mártirokra. Ez is erőt ad majd a többieknek. Úgy látszik, nekem ez a végzetem. Hisz már otthon, Magyarországon, Szegeden is ez a sors várt rám. Akkor sikerült megmenekülnöm, talán azért, mert itt újabb feladat várt rám. De most már úgy látszik, betöltöttem azt a szerepet, amit a mozgalom rám osztott.

WALTERNÉ — Pista, mi lesz velem, egyedül, nálad nélkül?

WALTER — Erős asszony vagy, megállsz majd a saját lábadon is. Szegedtől idáig is egyedül menekültél. És ott

voltál velem a hegyekben, a téli hidegben, hóban, fagyban, amikor a pri-békek üldöztek.

AZ ÓR HANGJA — A beszélgetési idő lejárt. Walterné jöjjön ki.

WALTERNÉ — Ne még! Csak egy percre hagyjanak még!

WALTER — Ne kérj, ne könyörögj, ne alázkodj meg előttük!

WALTERNÉ — Az ügyvéded semmit se tud tenni?

WALTER — Az utolsó pillanatban lemondta, hogy védjen.

WALTERNÉ — Az aljas!

WALTER — Ne bánts! Félti a bő-rét.

AZ ÓR HANGJA — Vége a látoga-tásnak.

WALTERNÉ — Pista!

WALTER — Paula, légy erős! Most menj. *(Gyengéden elvezeti, mind a ket-ten eltűnnek.)*

CSITÁRI — Jól látta. Az ő feladata az volt, hogy mártírhalálával példát ad-jon. De mi lett szegény Zámboval? Őt a francia városparancsnok saját fog-lyának tekintette.

ZÁMBÓ *(Előlép a homályból francia katonai induló hangjaira.)* — Tram-ta-tam. Garde a vous! Salut! *(Megáll.)* — Hát igen! Mint a franciák foglya, al-kalmam volt megismerni a nagy kul-túrájú nemzet fejlett börtönmódzsereit.

UDVAROS — Útöttek?

ZÁMBÓ — Hova gondolsz? Nem bántottak, de anélkül is elérték célju-kat.

CSITÁRI — Mit csináltak veled?

ZÁMBÓ — Afrikába vittek, gyarmati fogságba. A földi pokolba. Irtózatos hő-ség, kemény munka, gyenge koszt. A fogoly néhány év alatt úgy legyöngül, hogy már csak hálni jár bele a lélek. A többi elvégzik a moszkitók, a ragá-lyos betegségek. Én erős voltam. Tíz évig bírtam.

CSITÁRI — Szörnyű! Harmincöt éves korodban kellett meghalnod?

ZÁMBÓ — És még örültem, hogy vége a szenvedéseimnek. Eljen a kul-túra! A civilizáció! Tram-ta-tam. En route! *(Úgy ahogy jött, elvonul.)*

CSITÁRI — Mennyi vérbe, fájdalom-ba, kínba kerül a jónak és szépnek a kiharcolása. *(Udvarosnak.)* — Téged is halálra ítélték.

UDVAROS — De az ítéletet nem tud-ták végrehajtani. Az ítélethirdetés előtti nap, amikor a tárgyalóteremből a Csil-lagba vittek vissza, rabtársaim zavart keltettek, én ezalatt megszöktem. A rám leadott lövések nem találtak el. Éjjel csónakon átmentem a Tisza túlsó partjára, onnét Jugoszláviába. Ott azon-nal bekapcsolódtam a munkásmozga-lomba, mire közözeletet adtak ki el-

lenem. Tovább kellett menekülnöm Ausztriába, majd onnét a Szovjet-unióba.

CSITÁRI — Örök magyar sors a buj-dosás. Rákóczinak, Kossuthnak is buj-dosnia kellett. Aki nálunk a szabad-ságért és a haladásért harcolt, annak bujdosnia kellett.

UDVAROS — Hollónak és Etelkának is sikerült megszökni a börtönből. De mi lett vajon Detárral? Az ő sorsa azért érdekel, mert valahol középúton állt a két tábor között. A szíve hoz-zánk húzta, de a neveltetése, a szár-mazása, barátai, környezete a nagypol-gársághoz kötötte. Vajon mi lett belőle?

DETÁRI *(Megjelenik, előrejön, és a többieket észre se véve monologizál.)* „— Mindig csak az abszolút igazság érdekelt. Semmit soha nem tudtam tel-jesen elfogadni. Kritikai szellemem mindenben észre vette a gyenge pon-tot, és akkor már nem tudtam teljesen mellé állni. De így nem lehet élni. Az életben semmi se tökéletes.” Téved az ember, amíg él, mondatja Goethe Faust-tal, és igaza van. Amit ember alkot, az nem tökéletes.

UDVAROS — De törekvésében egyre közelebb jut hozzá.

DETÁRI — Rokonszenveztem a vörö-sök törekvéseivel, mert emberségesek-nek tartottam célkitűzéseiket: segíteni a szegényen és a nyomorgón, de nem tudtam teljesen módszereiket. Amikor a fehérek győztek, gondoltam, visszaáll a rend, de olyan sok kegyetlenséget tapasztaltam részükről, hogy elborzadtam tőlük. De hát akkor hol is az én helyem, mit is akarok én? Később, ahogy konszolidálódtak a viszonyok, azt hit-tem, végre eljött az én időm, az az életforma, ami nekem megfelel, de ez is csak csalóka ábrándnak bizonyult. A Horthy-korszak a fasizmusba tor-kollt, és egy napon rá kellett jönnöm, hogy a helyem a másik táborban lett volna.

LÉDERER *(jelenik meg.)* — Beszé-dem van önnel.

DETÁRI — Tessék.

LÉDERER — A nemzet ma sorsdöntő napjait éli.

DETÁRI — Magam is úgy látom.

LÉDERER — Csakhogy maga ettől a felismeréstől elcsügged, kételyek száll-ják meg a nemzet jövőjét illetően. Ez defetizmushoz vezet. Pedig az országnak most olyan vezetőkre van szüksége, akik a végső győzelembe vetett vak hittel utolsó csepp vérükhöz készek harcolni nagy szövetségesünk, a Harmadik Né-met Birodalom mellett a plutokraták és bolshevikok ellen.

DETÁRI — Sajnos, én attól félek, hogy ez az út a katasztrófába visz.

LÉDERER — Ön kételkedik a végső győzelemben, tehát alkalmatlan arra, hogy felelősségteljes posztját továbbra is betöltse.

DETÁRI — Kérem, én kész vagyok lemondani és visszavonulni.

LÉDERER — Ez kevés. Maga egy zsidóbérenc. Az utasításokat nem hajtotta százszázalékosan végre.

DETÁRI — Mert igazságtalannak és embertelennek tartottam őket.

LÉDERER — Ezzel veszélyeztette végső győzelmünket, és megért arra, hogy osztozkodjék védenői sorsában.

DETÁRI — Mit akar ezzel mondani?

LÉDERER — Azt, hogy a mai nappal maga is bevonul zsidó barátai közé a gettóba, onnét pedig a koncentrációs táborba.

DETÁRI — Ez lehetetlen. Ezt nem tehetik velem. Hisz húsz éven át, mint a város egyik főtisztviselője, hűen szolgáltam a kormányt. Amit ön mond, az arcucsapása a jognak és a tisztességnek.

LÉDERER — Elég! Jog az, amit mi akarunk és ami a mi érdekeinket szolgálja.

DETÁRI — Panasszal fordulok öfőméltóságához!

LÉDERER — A Kormányzó is csak egy figura a sakktáblánkon, ha nem tudná. Vigyék! *(Két nyilas karszalagos alak jön be, és elhurcolják Detárit.)* — Így jár minden plutokrata zsidó és bolsi. *(Peckesen elvonul.)*

UDVAROS — Sajnálom szegényt. Nem tudod, mi lett vele?

CSITÁRI — Ott halt meg a lágerben.

UDVAROS — Mert későn jött rá, hogy hol a helye. A te sorsod hogy alakult?

CSITÁRI — A tárgyaláson a felsőtanyaiak kiálltak mellettem, a városban is akadtak tisztességes, becsületes emberek, akik csak jót mondtak rólam, így nem hozhattak halálos ítéletet. Börtönbe csuktak, ügyvédi prakszisomtól megfosztottak, megaláztak, meghurcoltak. Összeszorított fogakkal, némán túrtam. Az illegális pártban tovább dolgoztam, míg végre eljött az idő, amiért egész életünkön át harcoltunk. Nekem megadatott, hogy megéljem ezt a rég várt percet.

UDVAROS — Erről beszélj! Milyen volt?

CSITÁRI — Mint amikor a föld alatt szivárgó patak a felszínre tör, és más búvó patakkal egyesülve hatalmas folyammá duzzad. Az óvópincék sötét mélyéből feljönni a nap fényére. A halál torkából az alkotó, építő munkába.

UDVAROS — És minden simán ment?

CSITÁRI — Voltak hibák, de végül is a dolgok rendbe jöttek. Mert a dolgok mindig rendbe jönnek, ha az emberekben megvan az önvizsgálat igénye és az újrakezdés szándéka. Nézd, hajnalodik. Nekünk most el kell tűnünk. Mi már nem örülhetünk a mindennapos újjászületésnek és a pirosló hajnalnak, de fiaink és unokáink nap mint nap gyönyörködhetnek benne. Az ő sorsuk új fejezet népünk történelmében, de ezt majd ők fogják elmondani. *(Visszamennek a falba. Fejfény kíséri őket, majd ahogy erősödik a külső fény, úgy vesz el az ő alakjuk.)*

F ü g g ö n y .